

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальные проблемы формирования интереса в обучении // Под ред. Г.Н. Щукиной. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
2. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования // Педагогіка. – 1997. – № 4. – С. 11 – 17.
3. Єрмаков Г.І. Нова школа на зламі століть // Постметодика. – 1996. – Т. 4 (14). – С. 23 – 29.
4. Кейт Брук Уолш. Особистісно зорієнтоване навчання. – К., 2000. – 296 с.
5. Клепко С.Ф. Інтегрована освіта і поліформізм знання. – К. – Полтава – Харків: ПОПОПІ, 1998. – 360 с.
6. Махмутов М.И. Проблемное обучение: основные вопросы теории. – М.: Педагогіка, 1975. – 367 с.
7. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьника: Избр. психол. труды. – М.: Педагогіка, 1989. – 219 с.
8. Помагайбо В. Філософія освіти третього тисячоліття // Директор школи. – 2000. – № 38 (134) – С. 3.
9. Полани М. Личностное знание на пути посткритической философии: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1985. – 344 с.

УДК 371.214.46:811.161.2+37(09)

Л.В. Кушнірова
Сумський державний
педагогічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ В.І. МАСАЛЬСЬКИМ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ

У статті розглядається дослідження В.І. Масальським вітчизняної педагогічної спадщини. Мета роботи є довести, що його лінгводидактична спадщина збагатила українську науку. Стаття привертає увагу до відомих педагогів К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка і С.Х. Чавдарова та їх праць.

The article deals with V.I. Masalsky's elaboration of the problem of our pedagogical heritage. The aim of the paper is also to prove that his linguo-didactic works have become the outstanding contribution in Ukrainian science. The article pays attention to the famous teachers K.D. Ushinsky, A.S. Makarenko and S.H. Chavdarov and their works.

Постановка проблеми. Дослідження вітчизняної педагогічної спадщини залишається актуальним. Великий внесок у розвиток педагогічної галузі у різні роки зробили К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, С.Х. Чавдаров, В.О. Сухомлинський та ін.

Творчий доробок видатних педагогів привертав і продовжує привертати увагу багатьох науковців. Зокрема, його вивчав відомий український методист і мовознавець, доктор педагогічних наук, професор Володимир Іванович Масальський (1896–1979), який теж залишив велику наукову спадщину, що потребує аналізу сучасними фахівцями. Кілька десятиліть тому на деякі з його праць написали рецензії М.І. Дорошенко,

Є.С. Регушевський, В.В. Коптілов, А.В. Островський, М.М. Миронов та ін. Дослідженням життєвого шляху і науково-педагогічної діяльності В.І. Масальського займалися М. Павлович і Л. Березівська.

Лінгводидактична спадщина відомого вченого продовжує цікавити фахівців – педагогів, словесників.

Мета статті – показати дослідження В.І. Масальським вітчизняної педагогічної спадщини і довести, що праці вченого збагатили українську науку, сприяли розвитку методичної думки.

Виклад основного матеріалу. У 1962 р. вийшла монографія В.І. Масальського «Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР» [3]. У книзі розглянуто розвиток теорії та практики навчання мов у школах України протягом 1917 – 1960 років. Хоча у праці присутні характерні для того часу ідеологічні канони, вона стала вагомим внеском у методику української мови [7, 135]. Це історико-методичне дослідження стало першою у вітчизняній педагогічній літературі спробою врахувати все зроблене радянською школою в галузі методики мови, систематизувати нашу методичну спадщину, критично її проаналізувати [3]. Учений запропонував періодизацію розвитку методики мови; таку класифікацію періодів викладено і у статті з історії цієї галузі педагогічної науки [4].

«Нарисам...» передувало багато ґрунтовних праць В.І. Масальського, присвячених історії методики мови: «Навчання граматики за К.Д. Ушинським» (1945), «К.Д. Ушинський про систему знань з мов» (1953), «Методична система «Родного слова» К.Д. Ушинського» (1954), «Н.Г. Чернышевский и Н.А. Добролюбов о языке и его изучении» (1955), «Становлення і розвиток радянської методики викладання української і російської мов» (1957), «Розвиток методики викладання української та російської мов у початковій загальноосвітній школі» (1959), «Розвиток методики викладання української та російської мов у початкових та середніх школах УРСР до сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції» (1959). Працю «Російські революціонери-демократи і К.Д. Ушинський про мову і її вивчення. Нариси з історії розвитку передової вітчизняної наукової думки» (1956) високо оцінив відомий учений, історик педагогіки О. Дзеверін.

Визначальною важливою ознакою книги є уміле сполучення в ній загального історико-педагогічного матеріалу з конкретним аналізом

методичних ідей К.Д. Ушинського, В.Г. Белінського, М.Г. Чернишевського, Н.А. Добролюбова.

На думку В.І. Масальського, Костянтин Дмитрович Ушинський (1824 – 1870) зробив великий внесок у скарбницю передової педагогічної науки. Методична спадщина К.Д. Ушинського є частиною цього внеску, частиною всієї діяльності видатного вітчизняного педагога, що наочно ілюструє історичні зв'язки слов'янських культур [6, 120].

Хоча основні методичні праці К.Д. Ушинського зорієнтовано на вивчення рідної мови в початковій школі, проте загальні методичні принципи цього педагога застосовуються і під час навчання мови в середній школі. Як вважають С.Х. Чавдаров і В.І. Масальський, найважливішим у всій системі поглядів К.Д. Ушинського на навчання мови є його глибоке переконання, що шкільна граматики потрібна не тільки для засвоєння учнями орфографії, що вивчення граматики сприяє логічному розвитку мислення дітей.

В.І. Масальський зазначав, що «значення рідної мови в навчанні та вихованні дітей по-справжньому показав у 60-х роках ХІХ ст. К.Д. Ушинський» [5, 156]. Талановитий педагог вважав, що рідне слово – це основа розумового розвитку дітей, особливого значення з цього погляду надавав навчанню мови [1; 2].

Висунута К.Д. Ушинським принципово правильна вимога до початкового навчання рідною мовою, зокрема дітей-українців, закономірно сприяла й розробці питання про заходи до більш ефективного вивчення російської мови не тільки учнями різних національностей, але й учнями-росіянами – носіями північноросійських (окаючих) або південноросійських (акаючих) говорів [3, 12]. В урядових постановках післявоєнного часу (1945–1952 рр.) подавалися прямі вказівки авторам нових підручників з української та російської мов щодо доцільності сміливішого використання в роботі великого досвіду класиків педагогіки, зокрема К.Д. Ушинського.

Аналіз праць відомих вітчизняних учених ХХ століття – педагогів, методистів свідчить, що в центрі уваги були найбільш актуальні проблеми, дослідження яких мало велике значення для різних галузей наукового знання, для практичної діяльності навчальних закладів. Серед імен видатних педагогів, які ми зустрічаємо у працях В.І. Масальського, – ім'я Антона Семеновича Макаренка.

Як відомо, А.С. Макаренко (1888–1939) піднімав проблеми, які й зараз залишаються гострими і злободенними: педагогічна творчість і педагогічна майстерність, ефективність і якість освіти та виховання, інтеграція освіти і трудового виховання, управління педагогічним закладом, формування особистості, проблеми особистості й колективу. У центрі уваги А.С. Макаренка, на думку дослідників (М.П. Павлової, Я.А. Ротковича й ін.), були естетика колективу, естетика праці й подвигу, естетика побуту. Роботи А.С. Макаренка насичені високими етичними ідеями, передають окриленість і перспективність, і в цьому полягає особливість педагогіки новатора. Педагогічна система А.С. Макаренка спрямована на досягнення однієї мети – виховання мислячої та діючої людини. У доповіді «Мої педагогічні погляди» А.С. Макаренко виклав задум щодо змісту четвертого тому «Книги для батьків»: його головна тема – «Як треба виховувати людину, щоб вона, хочеш – не хочеш, стала щасливою людиною». Хоча видатний педагог зосередився переважно на методиці виховної роботи, але його праці мають значення і в галузі методики викладання окремих дисциплін, зокрема мови і літератури.

Методика мови створюється, виходячи із законів мови, на базі мовознавства і педагогіки, включаючи дані психології. У «Нарисах з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР» В.І. Масальський писав, що педагогіка висвітлює зміст і завдання освіти й виховання у школі, вікові особливості школярів, процес навчання, його сутність і принципи, методи навчання та форми організації навчальної роботи, питання виховання. Творча спадщина А.С. Макаренка має цінність для методистів і вчителів.

В.І. Масальський у вищевказанній роботі подає перелік цінних книг, які «значно підносили працю викладачів усіх загальноосвітніх предметів, зокрема й мови». У цьому переліку він називає друге видання книжки Н.А. Морозової «А.С. Макаренко. Семинарий» (Учпедгиз, 1961), де в єдності розглядається спадщина А.С. Макаренка як письменника та педагога, а також дослідження М.П. Ніжинського «Життя і педагогічна діяльність А.С. Макаренка» (у цій роботі докладно висвітлено творчий шлях видатного педагога) [3, 129].

Лінгводидактична спадщина В.І. Масальського свідчить про велику увагу до проблем педагогічної творчості, педагогічної майстерності, ефективності та якості освіти, навчання і виховання. Створена

В.І. Масальським методична система навчання різних аспектів рідної мови сприяла вдосконаленню теорії та практики навчання мови у школі, стала підґрунтям подальших наукових досліджень. У «Методиці викладання української мови в середній школі» [6] є, зокрема, розділ, присвячений роботі з розвитку мовлення учнів, надано багато цінних порад, рекомендацій, у тому числі з позакласної та позашкільної роботи; підкреслюється, що школа повинна надати знання, необхідні в майбутньому.

Цікаво, що думки видатних педагогів співзвучні і в цьому аспекті. А.С. Макаренко навчав своїх вихованців активно відтворювати, використовувати отримані знання і навички, приділяв велику увагу позакласній і позашкільній роботі. Свого часу одна з учениць А.С. Макаренка залишила спогади про улюбленого педагога, де йдеться про те, що на своїх уроках він навчав зрозуміло висловлювати думки, працювати над помилками, а перед письмовими роботами давав детальні пояснення (характер роботи, план, техніка виконання).

Визнання В.І. Масальським цінності книг про А.С. Макаренка свідчить про те, що спадщина видатного педагога не втрачала свого значення і через десятиліття, зокрема, у галузі методики навчання.

Аналізуючи здобутки методики української мови у різні періоди її розвитку, В.І. Масальський писав про книги Сави Христофоровича Чавдарова (1892–1962), відомого українського вченого і педагога, який досліджував проблеми політехнічної освіти, формування наукового світогляду, педагогічної майстерності вчителя, вивчав педагогічну спадщину К.Д. Ушинського, Т. Шевченка, І. Франка, був автором підручників з української мови для 1–4 класів шкіл України.

Так, у книзі «Методика викладання української мови в середній школі» (К. –Х., 1933) С.Х. Чавдаров обстоював поєднання під час навчання мови науковості, систематичності, послідовності, свідомості засвоєння матеріалу, наочності, доступності, міцності та активності, самостійності учнів, рекомендував під час пояснення матеріалу активізувати розумову діяльність учнів, удаючись до зіставлень, порівнянь, аналогії тощо [3, 35 – 36].

Аналізуючи працю С.Х. Чавдарова «Методика викладання української мови в середній школі» (Радянська школа, К., 1939, Х., 184), В.І. Масальський стверджував, що ця книга «була конче потрібною викладачеві мови як корисний порадник і як підручник – студентові-філологу» [3, 44].

С.Х. Чавдаров висвітлював методологічні основи і практичні завдання вивчення мови в середній школі, відзначав потребу дати учням систематичне, точно окреслене коло знань, міцні навички, указував на зв'язок між навчанням мови і розвитком мислення дітей, завдання виховання – у процесі роботи з мови. Автор рекомендував, залежно від обставин, будувати виклад дедуктивним та індуктивним способами, він бачив нерозривний зв'язок між вивченням граматики й орфографії у школі, а також вплив граматичної роботи на розвиток мовлення учня взагалі. Історичний огляд розвитку граматики поданий у праці стисло, але містить важливі факти, показує, як здавна відображалися в граматиці методологічні, філософські концепції та нормативні описові моменти [3, 40]. У 1946 р. книга С.Х. Чавдарова «Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі» вийшла третім виданням, потім ще перевидавалась. У 1962 р. було видано «Методику викладання української мови в середній школі» за редакцією С.Х. Чавдарова і В.І. Масальського. До книги було включено розділ, присвячений розвитку зв'язного мовлення.

Висновки. Вітчизняна педагогічна спадщина потребує подальшого вивчення. Такі видатні педагоги, як К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, С.Х. Чавдаров та інші, залишили багатий творчий доробок, а В.І. Масальський зробив значний внесок у дослідження цієї спадщини, праці вченого збагатили українську науку, сприяли розвитку методичної думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масальський В.І. Методична система «Родного слова» К.Д. Ушинського // Українська мова в школі. – 1954. – №3. – С. 41–47.
2. Масальський В.І. Навчання граматики за К.Д. Ушинським // Радянська школа. – 1945. – №5–6. – С. 37–42.
3. Масальський В.І. Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР. – К.: Вид-во Київського університету, 1962. – 204 с.
4. Масальський В.І., Беляєв О.М. Розвиток методики мови в радянський період // Українська мова і література в школі. – 1966. – №7. – С. 39–48.
5. Масальський В.І. Русские революционеры-демократы и К.Д. Ушинский о языке и его изучении. – К.: Изд-во Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, 1956. – 156 с.
6. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. С.Х. Чавдарова і В.І. Масальського. – К.: Радянська школа, 1962. – 372 с.
7. Кушнірова Л.В. Дослідження В.І. Масальським історії розвитку методики української мови // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – № 4. – С. 134–138.